

EEN BRUGSE AUGUSTIJN AAN HET ENGELSE HOF IN 1685

JACOBUS WILLEMART O.S.A.
EN JACOBUS II.

De bewering dat audio-visuele media, als radio en televisie, de afstanden tussen landen en volken overbruggen zal vandaag de dag niemand willen tegenspreken. Uit eigen ervaring is men met dit feit vertrouwd. Wel zal het enige moeite kosten als waarheid aan te nemen, dat enkele zeventiende-eeuwse toneelvoorstellingen van een middelbare school in Brugge een rol gespeeld hebben bij de restauratie van de Augustijnenorde in het Engeland van de Stuarts. Het lijkt een wat ver gezocht voorbeeld van een audio-visueel medium met een draagwijdte ver over de landsgrenzen, maar in werkelijkheid was het een belangrijke schakel in een eigenaardig samenstel van gebeurtenissen.

Laten we beginnen met een citaat uit een brief, die Fulgentius Travalloni, prior-generaal van de Augustijnen op 22 sept. 1685 schreef aan Jacobus II, koning van Engeland. «Nu de boodschap van het Evangelie opnieuw is gaan schijnen over dit koninkrijk door het licht van het geloof, verzoek ik Uwe Majesteit met alle aandrang de vroegere staat en luister van onze orde daar te willen herstellen, ons in Uw gunst aan te nemen en de gedachtenis te vernieuwen aan zulk een oude orde, die er zoveel kloosters heeft verloren. Zo zullen wij in staat zijn voor de Heer te werken en onze krachten en ons bloed te wijden aan de oogst die verwacht kan worden»¹.

In zwaarwichtige barokke volzinnen bood Travalloni de koning zijn gelukwensen aan met de overwinning op diens vijanden, die onder leiding van de hertogen van Argyll en Monmouth pogingen in het werk gesteld hadden hem van de troon te stoten en de protestantse religie te herstellen. Vanuit het zuiden en het noorden waren zij in juni 1685 naar Londen opgetrokken maar onderweg gevangen genomen en op last van de koning terechtgesteld². «De hele katholieke wereld juicht», verklaart Travalloni, «en ik mag daarbij niet achterblijven». Hij is er zich van bewust een onbetekenend man te zijn, maar hij spreekt namens zijn orde, de zonen van St. Augustinus. Evenals de koning van Engeland de ketters heeft verslagen met scepter en zwaard zo deed de bisschop van Hippo dit met zijn stem en de pen. Bovendien, zegt de generaal, was de orde van de Augustijnen de tweede die in Engeland het geloof verkondigde. Hier zit de briefschrijver even bezijden de waarheid — andere orden waren reeds vóór 1249 in Engeland werkzaam³ — maar historische accuratesse was in de gegeven omstandigheden niet zo belangrijk. De veranderde situatie in Engeland bood de generaal de gelegenheid 's koning's aandacht te vestigen op zijn orde, opdat de draad, door Hendrik VIII in 1538 afgebroken, weer kon worden opgenomen. Tot op ze-

1. Rome, Archivum Generale Augustinensium (AGA), Register Dd 125, f. 88v-89. Voor Fulgentius Travalloni van Montelparo (1616-1693), zie D. PERINI OSA, *Bibliographia Augustiniana. Scriptorum itali* IV (Firenze 1937), 19.

2. Zie voor de geschiedenis van deze rebellie *The Life of James II*, ed. J.S. CLARKE (London 1816), 24-50.

3. F. ROTH OSA, *The English Austin Friars 1249-1538* I. History (New York 1968), 18.

kere hoogte kunnen wij de pogingen om de Engelse Augustijnenprovincie weer op te richten aan de hand van in het generaal archief bewaarde brieven, of liever afschriften, reconstrueren en ze een plaats geven in de Europese geschiedenis.

Toen Karel II, op zijn doodsbed tot het katholiecisme bekeerd, de 6e februari 1685 overleed, volgde zijn broer, de hertog van York hem op als Jacobus II. Hijzelf was al in 1671 (of 1672) katholiek geworden en was in 1673 na de dood van zijn eerste vrouw hertrouwd met Maria Beatrice d'Este, prinses van Modena. Op 23 april 1685 waren zij tot koning en koningin van Engeland, Schotland en Ierland gekroond, waardoor deze landen weer door een katholieke Stuart werden geregeerd⁴.

Enkele dagen later, op 29 april, begonnen in Rome de voorbereidingen voor het generaal kapittel van de Augustijnen, waarin Fulgentius Travalloni op 9 juni 1685 tot prior-generaal werd gekozen. Voor dit kapittel was ook John Skerrett, een Ier geboren te Galway en op dat moment missionaris in Engeland, naar Rome gekomen. Hij had in Spanje gestudeerd en was een twintigtal jaren lid geweest van de provincie van Andalusië. Daarna had hij gewerkt op de Canarische eilanden, was vervolgens prior geweest in Ierland, ging toen als missionaris werken in Virginia (N. Amerika) en was in de tachtiger jaren van de 17e eeuw in dezelfde hoedanigheid naar Engeland getrokken. Door een toevallige samenloop van omstan-

4. Een overzicht van het leven van Jacobus II (1633-1701) in *Dictionary of National Biography* X, 618-36; voor de godsdienstcontroversie van die tijd, zie R.E. BOYER, *English Declarations of Indulgence 1687 and 1688* (The Hague-Paris 1968). Voor Mary Beatrice (1658-1718), zie DNB XII, 1250-58 en C. OMAN, *Mary of Modena* (London 1962).

digheden was hij vanuit Londen naar het kapittel in Rome gekomen⁵.

In de provincie van de Canarische eilanden nl. waren zoals te doen gebruikelijk twee afgevaardigden gekozen, maar de provinciaal was het daarmee niet eens en stelde Skerrett als zijn persoonlijke afgevaardigde aan. Daardoor kwam deze provincie, tegen de regels in, met drie afgevaardigden naar het kapittel. Een speciale commissie zocht de toedracht van de zaak uit en besliste dat Skerrett niet op legitieme wijze gekozen was. Hij werd dus niet toegelaten, ondanks protesten van de provinciaal.

Al had hij dan geen stem in het kapittel, zijn stem werd ongetwijfeld gehoord in de wandelgangen, waar hij over de veranderde situatie in Engeland verteld zal hebben en over de kansen die er voor de Augustijnen lagen om er officieel terug te keren.

We kunnen dit afleiden uit een door het generaal kapittel genomen besluit, waarin het vaststelde, dat enige uitstekende mensen naar Engeland gezonden dienden te worden om er in de wijngaard des Heren te gaan werken. Om dit werk wat meer aantrekkelijk te maken werd mede bepaald, dat degene die drie jaar in de Engelse missie gewerkt had en gebleken was zowel in gedrag als in de leer onberispelijk te zijn, recht zou hebben de veel begeerde titel van magister in de theologie te ontvangen⁶. John Skerrett keerde in juli 1685 naar Engeland terug.

5. F.X. MARTIN OSA, «Obstinate Skerrett», missionary in Virginia, The West Indies and England c.1674-c.1688, in *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society* 35 (1976), 12-51.

6. Acta Cap. Generalis OSA 1685, in *Analecta Augustiniana*, 12 (1927-28), 57.

Ogenschijnlijk maakte de generaal niet zo'n haast om het kapittelbesluit uit te voeren. Tussen de sluiting van het kapittel (juni 1685) en het schrijven van de reeds geciteerde brief van 22 sept. 1685 liggen drie maanden waarin t.a.v. de Engelse zaak in het register van Travalloni niets is te vinden. Toch kunnen we uit latere documenten aflezen, dat het generaal bestuur van de orde de kwestie niet heeft laten liggen. Zij zullen zich verschillende vragen gesteld hebben. Hoe te beginnen in Engeland? Met de directe zielzorg of met het onderwijs op middelbare scholen? Moesten alle provincies uitgenodigd worden enkele mensen te sturen, of alleen zij die de beschikking hadden over Engelssprekenden? Hoe lagen de politieke verhoudingen tussen Engeland en de andere Europese landen? Een eeuw vroeger toen de katholieke Mary Tudor koningin van Engeland was (1553-1558), werden Spaanse en Portugese Augustijnen gevraagd naar Engeland te gaan, omdat Mary getrouwd was met Philips II, maar de man die toen uiteindelijk de opdracht kreeg, de Portugees Sebastiano Toscano, was niet verder gekomen dan Brussel en kreeg zo het zich liet aanzien geen Engels visum⁷.

Toen Karel II in 1660 uit zijn ballingschap in Engeland was teruggekeerd kreeg de prior van Brugge, Gerard Carlier, verlof naar de koning te gaan om de terugkeer van de Augustijnen voor te bereiden⁸. Het is echter niet duidelijk of hij er ooit geweest is. Een derde poging werd ondernomen in 1667, toen er

7. A. de MEIJER OSA, The attempts to reestablish the English Augustinian Province under Mary Tudor, in *Anal. August.* 24 (1961), 5-29.

8. AGA, Dd 96, f.230bis.

weer een nieuwe prior generaal was gekozen, Hieronymus Valvasori. In een brief aan de Engelse koningin Catharina van Braganza stelde hij haar James MacCarthy, een Ierse Augustijn, voor, die door hem tot provinciaal van Engeland benoemd was met het doel er de Augustijnenorde te herstellen. Uit een rapport van de pauselijke agent, Claudio Agretti, van 14 dec. 1669 blijkt, dat MacCarthy in Londen resideerde en de mis las ten huize van de Venetiaanse ambassadeur⁹. Maar de medewerking van Karel II, die hoewel katholiserend de Engelse staatskerk hersteld had, was niet te verwachten geweest. De kwestie zou nu beter aangepakt moeten worden.

Gezien de aanwezigheid van John Skerrett in Engeland zou het voor de hand liggen Ierse Augustijnen te vragen zich bij hem te voegen, maar zou het verstandig zijn mensen uit Ierland weg te halen nu daar, na de terreur van Cromwell, een periode van restauratie begonnen was? Moest de generaal zich per brief onmiddellijk tot de koning wenden en zo ja, wie zou dan gevraagd moeten worden die brief de koning te overhandigen? We stellen ons voor dat het generaal bestuur in de maanden augustus-september 1685 dergelijke vragen de revue heeft laten passeren.

Een mogelijke aanzet tot Augustijnse activiteit in Rome zou de bisschopswijding van John Leyburn, de eerste apostolisch vicaris in Engeland, geweest kunnen zijn¹⁰. Die vond plaats te Rome op 9 september.

9. AGA, Dd 103, f.61v-62; *The Irish Augustinians in Rome*, ed. J.F. MADDEN OSA (Rome 1956), 17.

10. Voor John Leyburn, zie B. HEMPHILL, *The early Vicars Apostolic of England 1685-1750* (London 1954), 1-26.

En die activiteit resulteerde dan in het schrijven van de brief aan Jacobus II op 22 sept. 1685. Vier dagen later werd een soortgelijke brief opgesteld en schreef Travalloni een aparte brief aan koningin Mary Beatrix in haar moedertaal, het Italiaans. Daarin verzocht hij haar bij de koning een goed woordje te willen doen voor de terugkeer van de Augustijnen in Engeland¹¹.

De officiële brieven waren geschreven; nu moest er nog iemand gevonden worden die ze naar het Engelse hof zou brengen. Uit een onverwachte hoek kwam hiervoor hulp opdagen.

Waarschijnlijk eind september, begin oktober kreeg de nieuwe generaal vanuit Amsterdam een lijvig boek ten geschenke toegestuurd. Het bevatte preken en meditaties voor iedere dag van de Vastentijd en Pasen en was geschreven door Jacobus Willemart, pastoor van de statie De Star en ex-apostolisch prefect van de Hollandse missie der Augustijnen. De «*Lectiones Evangelicae in dominicas et ferias Quadragesimae cum meditationibus in Passionem Domini et sermonibus paschalibus*», bijna 850 pp. groot, is Willemart's hoofdwerk en is opgedragen aan Fulgentius Travalloni. De auteur had zijn werk het jaar tevoren beëindigd — het imprimatur is gedateerd 21 juni 1684 — en hij had het in de loop van 1685 persklaar gemaakt. Op 20 juli vroeg Willemart aan de apostolisch vicaris Joannes van Neercassel of deze zijn boek wilde approberen¹². Neercassel schreef hem op 3 augustus terug, dat hij te zeer door andere zaken werd bezig gehouden en het boek niet kon lezen

11. AGA, Dd 125, f.92-93v.

12. Utrecht, Rijksarchief, *Archief van de oud-bisschoppelijke Cleriezie* (OBC), 592, Willemart aan Neercassel 20 juli 1685.

zoals het een censor betaamt¹³. De goedkeuring op 31 juli van dat jaar kwam dan ook niet van hem maar van de Amsterdamse aartspriester David vander Mije. De dedicatiebrief staat gedateerd op 27 augustus 1685 en het boek werd gedrukt te Amsterdam bij Frederik van Metelen¹⁴. In de opdrachtbrief wordt geen toespeling gemaakt op een uitverkiezing of opdracht voor Willemart naar het Engelse hof te gaan, wat m.i. stellig gebeurd was als Travalloni hem vóór 27 augustus voor deze taak had benoemd. Uit het feit dat Willemart zich eerst eind november 1685 aan het hof van St. James aandiende mogen we afleiden, dat de opdracht en de brieven van Travalloni aan de koning en koningin van Engeland niet eerder dan in oktober 1685 vanuit Rome naar Amsterdam verzonden zijn, omdat de reis tussen die twee plaatsen minstens een maand vergde.

Bovendien wordt in de brieven van de generaal van een boodschapper geen melding gemaakt. De veronderstelling lijkt dus aannemelijk, dat door de *Lectiones Evangelicae* de aandacht van Travalloni gevestigd werd op deze medebroeder «ab ultimo Ordinis angulo», die hem onbekend was «me ignotum et absentem» schrijft Willemart in zijn opdracht.

13. OBC, 611, Neercassel aan Willemart 3 aug. 1685.

14. De katholieke uitgever Van Metelen (c.1656-c.1709) had zijn boekwinkel in de Warmoesstraat onder het teken van De Vier Evangelisten. Wanneer hij en zijn collega's specifiek katholieke boeken uitgaven, fingeerden zij de plaats van uitgifte. In het geval van de *Lectiones Evangelicae* gaf hij Antwerpen op. Zie voor hem L. LEUVEN, *De boekhandel te Amsterdam door katholieken gedreven tijdens de Republiek* (Epe 1951), passim. De Van Metelens hadden connecties met de Augustijnen te Amsterdam. Een Maria Jans van Metelen werd op 28 aug. 1665, toen zij 30 jaar oud was, geestelijke dochter van St. Augustinus (Klopje), Utrecht, Prov. Archief OSA, *Annales Ord. FF. Erem. S.P. Augustini Amstelodami 1623-1711*, II, p. 231.

LECTIONES EVANGELICÆ

IN DOMINICAS ET FERIAS QUADRAGESIMÆ.

*Cum Meditationibus in Passionem Domini,
& Sermombus Paschalibus:*

OPERA ET STUDIO

Admodum Reverendi ac Eruditissimi Patris

F. JACOBI WILLEMART
BRUGENSIS,

S. Th. L. Ord. Eremit. S. P. Augustini

PROVINCIAE BELGICÆ DEFINITORIS,

PRAEFECTI APOSTOLICI.

AC AMSTELODAMENSIS MISSIONARII.

*Accedunt quatuor Indices Titulorum, Concionum in
Evangelia per Annum, S. Scripturae, & Rerum
memorabilium.*

ANTVERPIÆ,
Ex Officinâ FREDERICI à METELEN,
Sub signo quatuor Evangelistarum.

M. DC. LXXXV.

Nu is de dedicatie van een boek op zich nog geen reden, dat de dedicator voor een dergelijke opdracht wordt aangezocht. Het is duidelijk, dat er andere redenen in deze zaak meespeelden. Daarom moeten we zoeken naar iemand die Willemart persoonlijk kende en op de hoogte was van zijn kwaliteiten. Bovendien moet die persoon zich ophouden in de omgeving van de prior generaal om deze te suggereren de juiste man gevonden te hebben voor die belangrijke missie.

Een voor de hand liggende mogelijkheid is de assistent-generaal van de Duitse provincies, waartoe de Vlaams-Belgische provincie behoorde, waarvan Willemart lid was. In deze functie was op het generaal kapittel van 1685 François Bassery gekozen. Uit diverse documenten echter blijkt, dat hij niet in Rome, maar in Brussel resideerde en tussen de jaren 1684-1689 tevens prefect was van de Augustijnen in de Hollandse missie. Hem kunnen we dus niet tippen als de man die Willemart bij de generaal heeft aanbevolen¹⁵.

Met meer zekerheid kunnen we een andere Zuid-Nederlander, die in 1685 wel in Rome verblijft, naar voren halen, nl. Michael van Hecke, of Heckius. Geboren in 1620 te Watervliet bij Gent was Van Hecke in zijn 50e levensjaar benoemd tot professor in de H. Schrift aan de pauselijke universiteit, de Sapienza, te Rome. Van 1673-1679 was hij assistent-generaal geweest van de Duitse provincies en hij stierf te Rome op 25 sept. 1687. Hij behoorde tot dezelfde provincie als Willemart, die zes jaar jonger was. Uit Van Hecke's autobiografie, door L. Ceyskens, OFM gepu-

15. Voor Bassery (1620-1689), zie N. TEEUWEN OSA, Het obituaarium van het Augustijnenklooster te Brussel, in *Augustiniana* 3 (1953), 281.

bliceerd¹⁶, blijkt dat hij tussen 1653-1655 in hetzelfde Brugse klooster woonde als Willemart ; Van Hecke als theologieprofessor en regens van de studies, Willemart als leraar Latijn aan het Augustijnencollege. Ze kenden elkaar dus van dichtbij.

Nu zal het Van Hecke niet onbekend geweest zijn, dat Karel II, die na de onthoofding van zijn vader Karel I in 1649 in ballingschap leefde op het continent, in 1656 zijn residentie verplaatste van Keulen naar Brugge en daar bleef tot de lente van 1658. Zijn broers, de hertogen van York en Gloucester, kwamen hem daar verschillende malen bezoeken. Jacobus, de hertog van York, was in Brugge van sept. 1656 tot begin 1657.

Gedurende die tijd waren de Stuarts meer dan eens de gasten van de Augustijnen van Brugge bij de toneelvoorstellingen in hun college. Deze informatie wordt ons medegedeeld door Johannes Petrus van Male, een oudstudent van het Brugse Augustijnencollege, in zijn biografie van Willemart. Deze levensbeschrijving bevindt zich in een te Kortrijk bewaard handschrift, dat de titel draagt : *Praelthoneel der gheleerde ende doorluchtighe Brugghelingen*¹⁷. We lezen daar het volgende :

16. *Augustiniana* 2 (1952), 249-51.

17. Kortrijk, Stedelijke Openbare Bibliotheek, *Fonds Goethals-Vercruyse*, ms 177, zie bijlage 1. Onze dank gaat uit naar bibliothecaris P. Vancolen, die ons welwillend een fotocopie toezond van Willemart's biografie. Voor de priester-historicus Van Male (1681-1735), zie *Biographie Nationale de Belgique*, XIII, 231-33 en M. LUWEL, Johannes Petrus van Male als historicus, in *Handelingen v.h. Gen. «Société d'Emulation» te Brugge* 84 (1947), 119-44. A. De BEHAULT de DORNON, *Bruges séjour d'exil des rois d'Angleterre Edouard IV (1471) et Charles II (1656-1658)*, Bruges 1931, vermeldt geen relaties van de Stuarts met de Augustijnen te Brugge. Wij danken L. Danhieux van het Brugse Rijksarchief die ons daarop attent maakte.

«Hij (= Willemart) heeft meermaels door nieuw gevonden thoneelspelen ende verthooninghen het treurigh verdriet van Carel den tweeden van dien naem Coning van Engeland Yrland ende Schotland, den welcken als dan tot Brugghe met sijne twee coninglicke broeders de hertoghen van Jorck ende Glooester sijn ophield weten te matighen ende te versachten. Was ter dier oorsake seer aengenaem ende wel ghesien bij den selven op wiens versouck hij, soo de Augustijnen mejnen, soude gheschreven hebben eenen bouck vande Engelsche beroerten ende inlandsche twisten, dogh heeft desen bouck in het licht niet willen gheven vreesende soo hij sulcx dede de ghemoederen der Engelschen, die reeds aen het bedaeren waren, wederom door verbitteringhe te ontstellen. Men seght dat desen Coningh dickwils daerna hem versocht heeft om in sijn hof te commen, maer dat hij sulcx altijd gheweyghert heeft».

De mededeling van Van Male is zeer belangrijk en maakt duidelijk dat het Van Hecke geweest moet zijn, die generaal Travalloni suggereerde Willemart te vragen naar het Engelse hof te gaan, omdat hij Jacobus II waarschijnlijk persoonlijk kende, althans hem te Brugge ontmoet had.

Het zou interessant geweest zijn te weten welke toneelstukken in de periode dat de Stuarts in Brugge verbleven, werden opgevoerd. Ik heb daarover inlichtingen gevraagd bij het Rijks- en het Gemeentearchief van Brugge. Men deelde mij mede, dat hun geen literatuur over de toneelactiviteiten van het Brugs college bekend was, zoals die er bestaat t.a.v. de colleges van Antwerpen, Gent en Keulen¹⁸. Ook

18. F. PRIMIS, Het Vlaamsch toneel der Antwerpsche Augustijnen, in *Verslagen v.d. Kon. VI. Akad. v. Taal- en Letterkunde* (1936), 237-49; N. TEEUWEN OSA, Het toneelrepertorium van het Augustijnencollege te Gent, in *Augustiniana Neerlandica* I (1950), 1-34 en H. NEU, Dramatische Aufführungen im Kloster der Augustiner-Eremiten in Köln, in *Jahrbuch d. köln. Geschichtsvereins* 26 (1951), 128-37. In het Stadsarchief van Brugge bevinden zich wel twee subsidieaanvragen van de Augustijnen aan de stadsrege-

zijn er in de Brugse archieven helaas geen programma's van de voorstellingen bewaard gebleven, die er elders wel zijn, zodat we dus niet weten of het b.v. was Maria Stuarta, in 1622 geschreven door de Augustijn Jacob van Zevecote¹⁹, of een ander stuk dat mogelijk iets met de Engelse geschiedenis te maken had. Ofschoon we dit dus niet weten, blijft toch het feit vaststaan, dat de Stuarts in Brugge toneelvoorstellingen hebben bijgewoond in het Augustijnencollege.

Voor wij Willemart gaan volgen op zijn zending naar het hof van St. James, eerst een overzicht van zijn leven.

Jacobus Willemart werd in 1626 te Brugge geboren, waar hij zijn studies maakte aan het aldaar in 1622 opgerichte Augustijnencollege en trad op 17-jarige leeftijd in de orde der Augustijnen. Aan de universiteit van Dowai behaalde hij het licentiaat in de theologie. Omdat hij goed bedreven was in het Latijn, werd hij door zijn overheid aangewezen deze taal te onderwijzen aan de studenten van het college te Brugge, waar hij in 1661 benoemd werd tot subprior van het convent.

Drie jaar later maakte hij — om welke reden is niet overgeleverd — een reis naar Spanje en verbleef enige tijd in het klooster S. Maria de Regula bij Ca-

ring ten behoeve van de bouw van een theater (1654) en de restauratie daarvan (1686), zie bijlage 4 a-b. Graag willen wij de Heer A. Vandewalle dankzeggen voor zijn nazoekingen en de fotocopiëen van deze documenten.

19. Geboren te Gent 1596, uitgetreden in 1623 en overleden als hoogleraar in de welsprekendheid te Harderwijk in 1642, cf. O. DAMBRE in *Nationaal Biografisch Woordenboek* 4 (Brussel 1970), 987-96; zie ook J. IJSEWIJN, *Jacobus Zevecotius: Maria Stuarta / Maria Graeca, Tragoedia. A synoptic edition of the five extant versions*, in *Humanistica Lovaniensia* 22 (1973), 256-319.

diz. Daar bevond zich een mirakuleus beeld van O.L. Vrouw van de Regel dat volgens een lokale traditie eens opgesteld was in de huiskapel van St. Augustinus te Hippo. Willemart heeft de geschiedenis van het beeld en het heiligdom beschreven in een boek, dat hij in 1683 te Amsterdam bij van Metelen liet drukken²⁰. In dat boek geeft hij ook korte beschrijvingen van 54 Mariaheiligdommen, die door de Augustijnen bediend werden. Gefascineerd door het wonderdadige beeld probeerde hij een replica op ware grootte te krijgen voor de Augustijnenkerk van zijn geboortestad, maar de Spaanse medebroeders wilden daar niets van weten en gaven hem slechts een prentje, dat aan het beeld was aangestreekt. Na lang volgehouden correspondentie vanuit België lukte het Willemart 11 jaar na zijn bedevaart er toch een schilderij van te laten maken. Een vriend van Willemart bracht het over zee naar Brugge. In plechtige processie werd de Madonna door de stad gedragen en in tegenwoordigheid van de bisschop op 12 april 1676 in de Augustijnenkerk opgesteld, waar zij sindsdien grote verering genoot, vooral van de daar wonende Spanjaarden. De afbeelding bevindt zich vandaag te Brugge bij de Zusters van O.-L.-Vrouw ter Potterie²¹.

20. *Historia sacra religiosissimi sacrarii B.V. Mariae de Regula.. prope Gades. Coloniae [= Amsterdam] apud Fr. à Metelen 1683 (VIII-446).*

21. Voor de geschiedenis van deze replica, zie A. KEELHOFF OSA, *Histoire de l'ancien couvent des Ermites de St. Augustin à Bruges* (Bruges 1869), 40-45. en A. MAERTENS, *Onze Lieve Vrouw der Potterie*. (Brugge, 1937), 121-122.

Willemart was intussen tweemaal prior geweest, te Roeselare (1670-1673) en te Brugge (1673-1676). In het laatste jaar werd hij secretaris van de Flandro-Belgische provincie en op 31 aug. 1681 benoemde de Congregatie van de Propaganda hem tot prefect van de Augustijnenmissie in Holland²². Zodra het provinciaal kapittel van 1682, waarin hij tot definator werd gekozen, beëindigd was, maakte hij in de maanden mei-juni van dat jaar een visitatiereis langs de staties van Amsterdam, Nijmegen, Utrecht en Groningen. Tijdens zijn verblijf in Amsterdam stierf de primarius van de statie De Star, Johannes Uuten Eeckhout op 20 mei 1682. Hij was er na de dood van de stichter der statie Petrus Parmentier (1602-1681) slechts 1 jaar pastoor geweest.

Op aandringen van de gemeentenaren bood Willemart zich als opvolger aan en werd door vicaris Van Neercassel op 23 juni 1682 tot primarius van De Star benoemd²³.

Van zijn visitatiereis door de Noordelijke Nederlanden maakte hij een verslag, dat hij op 19 febr. 1683 naar de Propaganda stuurde. Toen hij na een half jaar nog geen bericht van ontvangst had gekregen, stuurde hij op 20 aug. 1683 een tweede verslag naar Rome, waarin hij de veronderstelling uitte dat zijn eerste verslag mogelijk niet was aangekomen. Dit tweede verslag is door R.R. Post in 1940 gepubliceerd in het *Archief van het aartsbisdom Utrecht*²⁴. De begeleidende brief van het eerste verslag is evenwel nog bewaard in het archief van de Propaganda²⁵.

22. *Archief Aartsbisdom Utrecht* 64 (1940), 305.

23. *Ibidem*, 307.

24. *Ibidem*, 305-10.

25. Rome, Archivio de Propaganda Fide, *Scritture riferite nei Congressi Olanda e Belgio*, III, f.383-84v.

Zowel in deze brief, als in het door Post uitgegeven verslag van aug. 1683 komen enkele passages voor die betrekking hebben op Engeland. Hij deelt nl. aan de kardinaal van de Propaganda, Paoluccio Altieri, mede, dat hij twee studiebeurzen heeft gesticht ten behoeve van twee studenten uit Amsterdam, of zo deze niet gevonden worden, voor twee studenten uit Engeland. Zij konden de humaniora gaan studeren aan een van de Augustijnencolleges in de Zuidelijke Nederlanden — en hij zal hierbij wel aan Brugge gedacht hebben — vervolgens filosofie en theologie om zich na de priesterwijding in te zetten voor de missie in Noord-Nederland of in Engeland.

Een ander interessant gegeven is de suggestie aan de kardinaal om de Augustijnse missionarissen in Engeland te doen ressorteren onder de prefect van de Hollandse Augustijnenmissie, dat is in feite onder hemzelf. Hij geeft daarvoor als reden op, dat hij zich in staat acht met behulp van vrienden in dat land en speciaal met de welwillende steun van koning Karel II, door deze Willemart herhaaldelijk toegezegd, de groei van de orde in Engeland te bevorderen. Of dit voorstel in Rome is besproken en aan de generaal van de orde ter kennis gebracht, is niet bekend. Het heeft in ieder geval geen effect gehad.

Jacobus Willemart werkte in Amsterdam van 1682 tot 1691. Van zijn activiteiten is weinig overgeleverd, omdat hij, zoals zijn opvolger in De Star, Ferdinand de Post, in de Annales van de statie aantekent, een eigen register begon, dat helaas niet meer bewaard is²⁶. We hebben slechts enkele notities van zijn hand in de Annales van de statie, maar die hebben be-

26. *Annales OESA Amstelodami*, cit., p. 143.

trekking op de geestelijke dochters van St. Augustinus (de klopjes) en op hetgeen hij voor de kerk aanschafte, zoals een nieuw orgel en een preekstoel²⁷. Hij moet een geliefde herder geweest zijn, die vooral om zijn preken gewaardeerd werd, want toen hij op 5 juni 1691 als gekozen provinciaal Amsterdam verliet, was dat tot groot verdriet van zijn kudde, zoals Ferdinand de Post aantekent²⁸.

Als provinciaal bestuurdde hij de Vlaams-Belgische provincie van 1691 tot 1694. Mauritius Poelman werd toen voor de tweede keer tot provinciaal gekozen. Zwak van gezondheid zag deze zich echter genoodzaakt enkele dagen voor zijn dood (28 mei 1695) van zijn functie afstand te doen. In overleg met het provinciaal bestuur werd Willemart toen tot rector-provinciaal gekozen. Intussen was in Rome al een bericht binnengekomen van het overlijden van de provinciaal ! Generaal Antonio Pacini, die later toegaf dat hij verkeerd was ingelicht, benoemde op 4 juni Willem Wijnants tot plaatsvervangend provinciaal²⁹. Dit gebeurde waarschijnlijk op instigatie van Bernard Désirant, een vriend van Wijnants. Désirant, die om zelf carrière te maken overal onrust stookte, verbleef toen enkele jaren in Rome als afgevaardigde van de aartsbisschop van Mechelen om de anti-jansenistische fractie van de Leuvense universiteit te vertegenwoordigen in het onderzoek naar de orthodoxie van Zeger Bernard van Espen en zijn jansenistische vrienden, die sinds 1677 door de anti-jansenistische collegae te

27. Ibidem, 273-74.

28. Ibidem, 146.

29. AGA, Dd 135, p. 70-71.

Rome waren aangeklaagd van onzuiverheid in de leer³⁰.

Toen de benoeming van Wijnants in de provincie bekend werd, veroorzaakte dit nog al wat deining, men wilde Wijnants niet als rector-provinciaal accepteren omdat Willemart op wettige wijze in deze functie benoemd was. De generaal echter, verontwaardigd over de rebellie, benoemde op 27 aug. 1695 Wijnants ten tweede male en zette de benoeming kracht bij door hen die Wijnants niet wilden gehoorzamen te excommuniceren. Het provinciebestuur appelleerde bij de H. Stoel via de secretaris van Lambert Ledrou, de vroegere provinciaal en nu pauselijk sacrista, voornamelijk om van de excommunicatie ontslagen te worden. Tegen het eind van het jaar was door de congregatie in deze zaak nog geen uitspraak gedaan, maar het merendeel van de provincie, Willemart inclusief, had zich bij de beslissing van de generaal neergelegd, nadat de kwestie van beide zijden geklaard was. Over de crisis werd verder niet meer gesproken en op het kapittel van Brussel op 28 april 1697 werd Willem Wijnants tot provinciaal gekozen. Twee dagen later stierf Jacobus Willemart te Brugge.

Keren we terug tot het centrale punt van ons verhaal: Willemart's zending naar het hof van Jacobus II, die plaats vond in de tweede helft van november 1685.

We zijn over deze onderneming goed geïnformeerd door een brief, die Willemart erover schreef aan Travalloni, daags na zijn terugkeer in Amsterdam op 6

30. A. de MEIJER OSA, De Brugse Augustijnen Franciscus van Muenincxhove (1659-1736) en Bernardus Désirant (1656-1725) in *Augustiniana* 23 (1973), 5-117, op p. 10.

dec. 1685³¹. Ofschoon de terugreis niet zonder evenementen was verlopen — de reiskoets was in een rivier gevallen en op de Noordzee had hij bijna schipbreuk geleden — had Willemart zijn opdracht met succes uitgevoerd.

Voor hij uit Amsterdam was vertrokken, had hij op 11 november de apostolisch vicaris Van Neercassel medegedeeld, dat de generaal van zijn orde hem had opgedragen naar Engeland te gaan en dat hij zich op 18 november in Den Briel hoopte in te schepen. Omdat de assistent-generaal Bassery — die op dat ogenblik in Amsterdam was en hem waarschijnlijk de opdracht en de brieven van Travalloni overhandigde — vertelde, dat Neercassel in correspondentie stond met zijn Engelse ambtgenoot John Leyburn, vroeg Willemart Neercassel om een aanbevelingsbrief, opdat Leyburn zou weten wie hij voor zich had als hij hem zou bezoeken³². Willemart is echter al vertrokken als Neercassel hem in een brief van 21 november het beste toewenst³³. Over Leyburn spreekt hij niet — met opzet, zoals later blijkt — omdat hij niet wil dat Willemart hem last zal veroorzaken³⁴.

In zijn relaas aan Travalloni schrijft Willemart, dat de koning en de koningin hem zeer vriendelijk hadden ontvangen en dat hij ook een bezoek had gebracht aan de apostolisch vicaris Dr. John Leyburn.

31. Zie bijlage 2.

32. OBC, 592, Willemart aan Neercassel 11 nov. 1685.

33. OBC, 611, Neercassel aan Willemart 21 nov. 1685.

34. OBC, 598, Neercassel aan John Leyburn 14 dec. 1685 : «P. Willemarts ob meam a loco absentiam necdum videre potui. Dum in Angliam proficisci cogitabat, ei litteras non dedi, ne forte illarum occasione, tibi Domine Illustrissime molestus foret, quamvis sit vir bonus pacisque cultor».

Toen hij aan het hof zijn opwachting maakte, ontmoette Willemart een vroegere vriend, die secretaris van de koningin was geworden. Jammer, dat zijn naam niet is medegedeeld. In de door ons geraadpleegde literatuur vonden we twee secretarissen van Mary Beatrice: Edward Coleman, die in dec. 1678 om zijn aandeel in het Popish Plot wegens hoogverraad werd opgehangen, en John Caryll, die van 1686-1711 secretaris van de koningin was³⁵. Wie er secretaris was tussen de jaren 1678-1686 hebben we niet kunnen achterhalen, zodat we ook niet weten uit welke tijd diens vriendschap met Willemart dateerde. Het is mogelijk, dat Willemart met deze secretaris Carolus a. S. Joanne Busca heeft bedoeld. In Neercassel's brief van 21 november zegt deze in Engeland alleen Busca te kennen³⁶. De ongeschoeide Karmeliet Busca was tussen 1678-1682 in de statie van Leiden werkzaam geweest³⁷. Willemart had hem in Brugge gekend waar hij prior was in dezelfde tijd als Willemart daar aan het hoofd van zijn klooster stond. Dit

35. Zie M. HAILE, *Queen Mary of Modena* (London 1905), 76-78, 144, 160.

36. OBC, 611, Neercassel aan Willemart 21 nov. 1685: «Alios in Anglia notos non habeo nisi forte P. Carolum Busca, qui quondam hisce in locis fuit cooperarius noster. Si is sit etiam nunc Londini in sacello oratoris Catholici Regis, gratum feceris si illum, dum tua ferent negotia, ex me salutaveris. Est vir humanus, qui forte tibi consilio et auxilio esse poterit. Nescio an praestantissimus ille vir in Angliam advenerit, qui ut Rei Catholicae intendat nuper ex Urbe dicitur esse profectus. Si advenerit nec difficilis ad eum sit accessus, velim illum de observantissima mea voluntate certiozem reddas».

37. *Bijdragen Bisdom Haarlem* 3 (1875), 186. In de *Romeinse bronnen voor de kerkelijke toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen 1592-1727*, II (1651-1686), ed. R.R. POST (RGP, gr. serie 84), 's-Gravenhage 1941, komt hij negenmaal voor, maar onder de naam Bosca, zie p. 792.

schrijft hij aan Neercassel als hij in Amsterdam terug is, want hij had hem in Londen ontmoet en met hem over Neercassel gesproken³⁸. Van Busca is wel bekend, dat hij *capellanus maior* was van de Spaanse legatie te Londen en biechtvader van de Spaanse gezant. Hij overleed aldaar op 2 jan. 1688³⁹.

Willemart zegt in zijn brief aan Neercassel, dat Busca betrekkingen had met het Engelse hof, maar te weten of hij geïdentificeerd mag worden met de ons niet bekende secretaris is bij gebrek aan nadere gegevens niet mogelijk.

Deze secretaris dan vertelde Willemart, dat het Engelse hof zich er over verbaasd had, dat onder de vele religieuzen die de koning met diens troonsbestijging hadden gelukgewenst, tot dan toe de Augustijnen ontbraken. Toen Willemart dan op de vierde dag van zijn Londense verblijf door Jacobus II in audiëntie werd ontvangen, begon hij — met het terloops gemaakte verwijt in gedachte — de koning uit te leggen, dat de Augustijnen nog niet in staat waren geweest hem eerder hun gelukwensen aan te bieden, omdat er een kapittel gehouden was, waarin een nieuwe generaal was gekozen. Bovendien had het generaal bestuur naar een geschikte persoon moeten uitzien om die naar Engeland af te vaardigen. Na rijp beraad was hij (Willemart) voor deze taak aangewezen omdat hij wijlen 's konings broeder gekend had tijdens diens residentie te Brugge. Misschien heeft

38. Zie bijlage 3.

39. Wij willen graag onze dank betuigen aan Br. Willem Aude-naert OCD, provinciaal archivaris te Gent, die ons welwillend een doorslag toezond van zijn «Levensschets van Carolus a S. Joanne Busca OCD (1632/33-1688)», die verschijnt in *Archivum Carmeli Neerlandici* 16 (1978), 18-28.

Jacobus II bij deze woorden gedacht aan de tijd toen hijzelf in die stad verbleef en mogelijk ook aan de toneelvoorstellingen in het Augustijnencollege.

Vervolgens bood de Amsterdamse pastoor in bijna dezelfde bewoordingen als die in Travalloni's brief de gelukwensen van zijn orde aan bij gelegenheid van 's konings troonbestijging en diens overwinning op zijn vijanden.

Als derde punt van zijn opdracht besprak Willemart met de koning een mogelijk herstel van de Augustijnenorde in Engeland, maar, voegde hij er diplomatiek aan toe, te gelegener tijd. Als verklaring voor deze toevoeging gaf hij de generaal op, dat de koning op het moment meer belangrijker zaken had te behandelen. Vooral de oppositie in het parlement tegen zijn plannen om katholieke officieren in het leger aan te stellen zat hem behoorlijk dwars. De zittingen van het parlement waren zelfs verdaagd tot februari 1686⁴⁰.

Jacobus bedankte Willemart voor zijn goede wensen en beloofde de orde van St. Augustinus, die hij hogelijk respecteerde, te rechter tijd te zullen gedenken.

40. «9th [November 1685]. Began the Parliament; the King in his speech required continuance of a standing force instead of a militia, and indemnity and dispensation to Popish officers from the Test; demands very unexpected and displeasing to the Commons»... «20th. The Parliament was adjourned to February, several both of Lords and Commons excepting against some passage of his Majesty's speech relating to the Test, and continuance of Popish officers in command. This was a great surprise in a parliament, which people believed would have complied in all things», *Diary and Correspondence of John EVELYN*, ed. W. Bray, II (London 1854²), 244-45.

Het gesprek tussen de koning en de pastoor kreeg daarop een meer vertrouwelijk en minder formeel karakter. Jacobus vertelde hem vele bijzonderheden over zijn broer, wijlen Karel II, en vroeg hoe de situatie in Holland was in verband met de dreigende vervolging van de katholieken. Deze hing nl. in de lucht als reactie op de verdrukking van de Hugenoten in Frankrijk door Lodewijk XIV, die een maand tevoren, op 18 okt. 1685, het edict van Nantes had opgeheven, waardoor veel protestanten o.a. naar Holland en Engeland waren gevlucht. Deze gebeurtenissen hadden de gemoederen in Engeland zeer geschokt. Er was echter ook nog een persoonlijke belangstelling van Jacobus voor Holland. Zijn dochter Mary immers, protestant gebleven, was met stadhouder Willem van Oranje getrouwd. Willem en de republiek der Verenigde Nederlanden hadden bij gelegenheid van de begrafenis van Karel II en de kroning van Jacobus een buitengewone ambassade naar Engeland gestuurd die er een half jaar was gebleven. Gedurende die tijd waren de verdragen tussen beide staten van 1667, '68, '74 en '78 vernieuwd⁴¹. Omdat de Hollanders pas op 24 oktober waren vertrokken, had Jacobus de onderhandelingen nog vers in het geheugen.

Na de audiëntie bij de koning bracht Willemart een bezoek aan koningin Mary Beatrice om haar Travalloni's brief te overhandigen. Ook met haar besprak hij dezelfde zaken als met de koning, maar er kwam een meer persoonlijke kwestie bij. Misschien

41. *Verbaal van de buitengewone ambassade van Jacob van Wassenaar-Duivenvoorde, Arnout van Citters en Everard van Weede van Dijkveld naar Engeland in 1685* (Werken Hist. Gen., nwe reeks 2), Utrecht 1863.

was het zijn pastorale ondervinding die Willemart de vrouwelijke psyche deed bespelen om haar aldus gunstig te stemmen voor zijn orde. De prior-generaal had nl. in de tweede brief aan Jacobus zijn beste wensen geuit voor een koninklijk nakomelingschap, maar in de brief aan de koningin had hij daar geen melding van gemaakt. Willemart maakte nu aan Mary bekend, dat de prior-generaal en de gehele orde aan het bidden waren voor een voorspoedige geboorte van een mannelijke nakomeling, waardoor het voortbestaan van de koninklijke familie en de katholieke religie in Engeland gewaarborgd zouden zijn. Willemart wist, dat uit Jacobus' eerste huwelijk met Anne Hyde (1637-1671) van de 8 kinderen er slechts twee in leven waren : Mary (1662-1694), echtgenote van Willem van Oranje, en Anne (1665-1714) die met prins George van Denemarken gehuwd was. Geen van hen was katholiek. Hij moet ook geweten hebben, dat Mary Beatrice reeds vier kinderen ter wereld had gebracht, die allen als babies waren gestorven, en dat zij vier miskramen had gehad⁴².

De gebeden van de Augustijnen waren de vrome koningin zonder twijfel hoogst aangenaam. Want de geboorte van een zoon was de vurigste wens van het Britse koningspaar, niet alleen voor de instandhouding van die tak van de Stuarts, maar ook om de katholieke monarchie voort te zetten. Toen dan ook op 10 juni 1688 James Francis Edward (1688-1766) was geboren, werd het kind met haast overdreven zorg omringd, opdat het toch maar in leven zou blijven. De protestantse tegenstanders van de koning wilden eerst niet aannemen, dat het een wettelijke

42. Zie J. DOORN, *De vrouw van de stadhouder-koning, Mary Stuart II 1662-1694* (Zaltbommel 1967), 345.

zoon was. Zij beweerden dat het een ondergeschoven kind was, dat in een beddepan de slaapkamer van de koningin was binnengesmokkeld op de veronderstelde tijd van de geboorte⁴³. Hoewel zij later moesten toegeven, dat James Francis de wettelijke troonopvolger was, beschouwden zij deze geboorte als de druppel die de emmer deed overlopen. Zij nodigden 's konings schoonzoon Willem van Oranje uit de Noordzee over te steken om de protestantse zaak te redden. Dat gebeurde in november 1688.

Maar laat ons terugkeren naar Willemart's bezoek aan Londen, drie jaar eerder in november 1685.

Queen Mary Beatrice, dankbaar voor de gebeden van de Augustijnen, beloofde Willemart op haar beurt, dat zij alles in het werk zou stellen om de herleving van de orde in Engeland te bevorderen. Evenals haar echtgenoot toonde ook Mary een levendige belangstelling voor Holland en stelde zij haar bezoeker vragen over de situatie van de katholieken in de republiek, over de, zij het betrekkelijke, vrijheid van godsdienst, over de toestand van de missie, speciaal die van de Augustijnen. Stuk voor stuk kreeg zij daarop van Willemart een antwoord.

Daarop nam Jacobus Willemart afscheid van het hof, dat hem zo goed had ontvangen en wachtte op een teken dat de antwoorden op de brieven van de generaal klaar lagen om afgehaald te worden. Maar dat wilde niet vlotten.

Gedurende een week vervoegde hij zich dagelijks aan het paleis Whitehall en drong er bij zijn kennissen op aan, dat er wat haast gemaakt zou worden

43. Ibidem, 137-39 ; HAILE, *o.c.*, 195-96.

met de brieven, omdat hij zijn parochie in Amsterdam niet te lang in de steek kon laten en binnen enkele dagen wilde vertrekken. Onder die bekenden vermeldt hij de reeds genoemde secretaris van de koningin en de biechtvader van de koning, de Kapucijn Mansuetus. Deze stond in zeer nauwe relatie met het koningspaar en had hen daags voor de officiële kroning in Westminster volgens het katholieke ceremonieel gezalfd in de privévertrekken⁴⁴. Hij deed begin 1686 afstand van zijn functie van biechtvader van de koning, mogelijk terzijde geschoven door de Jezuïeten, als John Ellis in zijn *Correspondence* over de jaren 1686-88 ons doet geloven⁴⁵, en werd opgevolgd door John Warner SJ. Jacobus omringde zich steeds meer met Jezuïeten, wat hem zowel door protestanten als katholieken kwalijk werd genomen. Edward Petre was 's konings grootste vertrouweling, voor wie Jacobus aan paus Innocentius XI herhaaldelijk de bisschoppelijke waardigheid vroeg, maar de paus bleef dit weigeren. De koningin had ook een Jezuïet als biechtvader, Marcantonio Galli. Ook hem noemt Willemart onder degenen bij wie hij er op aandrong dat er met de antwoordbrieven haast gemaakt diende te worden. Zij deelden hem mede, dat de brieven in concept klaar waren, maar toen Willemart naar Amsterdam terugkeerde, had hij ze nog niet ontvangen. «Ik verwacht ze binnenkort», schrijft hij de generaal in zijn brief van 6 december. Na ontvangst zal hij ze direct doorsturen met een bredere uiteenzetting hoe de zaken van de orde in Engeland te beginnen en te bevorderen overeenkomstig het geringe aantal Augustijnen en de mening van de apos-

44. HAILE, *o.c.*, 128 ; OMAN, *o.c.*, 85.

45. *The Ellis Correspondence*, ed. G.A. Ellis, I (London 1829), 155.

tolisch vicaris Leyburn⁴⁶. Het is twijfelachtig of hij een tweede rapport naar Rome verstuurd heeft.

De tijd is nog niet rijp, zegt Willemart, om in Engeland een provincie te beginnen, of conventen of scholen, zoals magister Van Hecke in zijn ijver voor de orde had aangeraden. Hieruit blijkt, dat de generaal in zijn opdrachtbrief aan Willemart over Van Hecke heeft geschreven, misschien wel dat deze hem gesuggereerd heeft Willemart met de zending naar Engeland te belasten. Dit zijn echter vermoedens, want de brief is jammer genoeg niet bewaard gebleven. Willemart adviseert de generaal dus kalm aan te doen en weer wijst hij op de moeilijkheden die de koning van het parlement ondervindt in de kwestie van de katholieke legerofficieren. De Amsterdamse pastoor vermoedt dat Jacobus voorlopig niet veel tijd zal hebben om zich met de Augustijnse zaak te occuperen.

De gehele brief van 6 dec. 1685 overziende, kunnen we vaststellen, dat Jacobus Willemart daarin naar voren komt als een goed onderhandelaar met

46. Met Leyburn heeft Willemart verschillende keren een onderhoud gehad, zoals hij op 14 december aan Van Neercassel schrijft (zie bijlage 3) en hij is vol lof over hem. Op zijn beurt prees Leyburn Neercassel en hij vroeg Willemart daags voor diens vertrek uit Londen of hij er voor kon zorgen, dat hij een exemplaar kreeg van Neercassel's boek de *Amor poenitens* zodra de tweede druk was verschenen. Willemart geeft dat verzoek door aan de Hollandse apostolisch vicaris, die er een zal sturen. Dit deelt Neercassel op dezelfde dag in een brief aan Leyburn mede (OBC, 598). Aan Willemart bericht Neercassel op 23 december, dat Leyburn erg ingenomen was met de bezoeken van de pastoor: «Illustrissimus Adrumetinus in suis ad me litteris te R.P. valere iubet, mihi que significat sibi fuisse admodum iucundum visitationis et salutationis honorem, quo ipsum veneratus es, postulatque ut suis occupationibus attribuas, quod te abeuntem non donaverit litteris, quas addixerat» (OBC, 611).

een scherp oog voor de toestanden die hij op dat moment in Engeland aantrof.

Naast deze opmerkingsgave — en misschien wel mede daardoor — weet hij met voorzichtigheid adviezen te geven en het zich in triomfalisme vermeiende generaal bestuur, dat van ver af moet oordelen over een diversiteit van berichtgeving, te manen met bescheidenheid te werk te gaan en af te wachten hoe de zaken zich zullen ontwikkelen.

De antwoorden van Jacobus II en Queen Mary komen pas later in Rome aan. De brief van de koningin, gedateerd 20 nov. 1685, wordt op 25 jan. 1686 in het register van Fulgenzio Travalloni gecopieerd; die van de koning is geschreven op 14 april 1686 en wordt in Rome geregistreerd op 31 mei van dat jaar⁴⁷. Beide brieven bevatten niet meer dan algemene vriendelijkheden aan het adres van de generaal en zijn orde.

Willemart's verslag van zijn Engelse missie en het vriendelijke briefje van de Engelse koningin waren voor de generaal kennelijk voldoende — mogelijk duurde het wachten op het antwoord van Jacobus hem te lang — om naar werkers voor de wijngaard van de Engelse kerk te gaan zoeken. Op 5 maart 1686 wendde hij zich tot de prior van de Grands Augustins te Parijs met de vraag of deze in zijn omgeving Engelssprekende Augustijnen had, die bereid zouden zijn aan de andere kant van het Kanaal te gaan werken⁴⁸. Eenzelfde verzoek ging op die dag uit naar de provinciaal van de Franse provincie. Het is mogelijk,

47. AGA, Dd 125, f. 162; f.215v.

48. Ibidem, f. 183v.

dat Travalloni vernomen had dat Jacobus II bij zijn poging het katholicisme te herstellen Lodewijk XIV trachtte te imiteren. De Engelse monarch had inderdaad goede betrekkingen met de Zonnekoning, hoewel deze hem beschouwde als een tweederangs vorst. Maar vanuit Frankrijk kwam voor Travalloni geen hulp.

Vier dagen na zijn brief aan prior Jérôme Morel van Parijs, deelt hij apostolisch vicaris Leyburn mede, dat hij bezig is mensen te zoeken die in Engeland willen gaan werken en hij beveelt hem John Skerrett aan, die er al was⁴⁹.

In dezelfde maand maart 1686 doet de generaal een beroep op zeven vooraanstaande Augustijnen in Ierland, wier namen hem mogelijk door Skerrett, tijdens diens verblijf in Rome, waren opgegeven. Geen van de zeven ging echter op de uitnodiging in, want tussen april en augustus van dat jaar vinden we andere Augustijnen die naar Engeland worden uitgezonden: de Engelsman William Coulson en de Ieren Augustine Oste, Gregory Smith en John Madden. John Skerrett zelf werd op 4 april als missionaris in Engeland geconfirmeerd.

Een beslissende stap op de weg naar de restauratie van de Engelse provincie wordt door Travalloni genomen op 2 november 1686 als hij John Skerrett benoemt tot vicaris-generaal van alle Augustijnen in Engeland, waarbij hij hem alle volmachten geeft om de oprichting van de provincie voor te bereiden⁵⁰. Skerrett zal dit beschouwd hebben als een beloning

49. Ibidem, f. 186r-v.

50. Ibidem, f. 129v-131.

voor zijn pionierswerk. Misschien zal hij gedacht hebben : was ik niet door een toevallige omstandigheid op het generaal kapittel in Rome geweest, dan was het nooit zover gekomen. Maar hij zal er ook dankbaar voor hebben moeten zijn, dat andere toevallige omstandigheden hem daarbij behulpzaam waren, nl. die rond de persoon van Jacobus Willemart, als de opdracht van diens boek aan de generaal en de toneelvoorstellingen in het Brugs Augustijnencollege, door de Stuarts bijgewoond.

Toch is alles slechts van korte duur geweest. Aan de droom om de vroegere provincie in Engeland spoedig te herstellen kwam een abrupt einde toen Willem van Oranje in november 1688 zijn schoonvader van de troon verdreef. Engeland bleef voorlopig een missiegebied en de provincie zal pas opnieuw opgericht worden tijdens het generaal kapittel van 1977.

We begonnen met een citaat, met een ander willen we eindigen en wel uit van Male's biografie van Willemart :

«Doen nu na de dood van Carel den tweeden Jacobus hertogh van Jorck tot den throon van Engeland was verheven, soo wierd den eerw. vader Jacobus Willemart vanden generael der Augustijnen ghesonden om sijne majesteijt over sijne comste tot het rijk veel ghelucx te bieden. Hij scheeppe dan van Holland af ende volbracht met groote achttinghe bij den Coningh bij den welcken hij reedts tevoren, te weten ten tijde van desselfs ballingschap binnen Brugghe wel gheacht ende aenghe-naem was, sijn last ende besendighe, dogh con de bitse nijdt van sommighe afjonstighe doen hij in Holland wederghekeert was niet ontvluchten... Hij liet voorts tot schoone ghetuighenissen van sijne gheleerde welsprekentheijd eenen bouck van sermoenen op de Evangelien in het latijn ende een aenwijs vande wercken vanden H. Augustynus op de Psalmen, een seer aensienelick werck, maer onder ons ghelijck als vele andere schoone wercken van onse gheleerde medeborgers weijnich bekennt, eene beclaghelijcke sake dat men soo groot een werck

maeckt van nieuwe bijeen ghelapte ende oghesmoockte schijnschriften, dewelcke sommige hof en snofwijse ons uyt Vrancrijk medebrenghen ende dat men of uyt wangunst ofte uyt onwetentheid niet eens en gheweerdighe na te sien de uytstekende schriften van onsen landaert»⁵¹.

A.K. de MEIJER O.S.A.

51. Zie bijlage 1.

BIJLAGE 1

Biografie van Jacobus Willemart

(f.201) JACOBUS WILLEMART wierd tot Brugghe gheboren in het jaer 1626 ende heeft aldaer sijne eerste oeffeninghen in letterkennis ende latijnssche spraekkunde voltrocken. Thans nauwelicx seventhien jaren oud heeft hij de weereld verlatende door den besonderen roep des Heeren sigh begeven in het clooster der Augustijnen tot Brugghe ende wies voorts aen in godtvruchtigheid ende gheleerdheid. Hij was in de goede letteren, besonder inde latijnssche dichtconste, seer ervaren, waerom hij oock ten eersten van sijne oversten bequaem gheoordeelt wierd om te wesen opsiender over de leerende jonckheijd welck ampt hij seer loffelick heeft waerghenomen, houdende altijts de sijne in tucht door eene saghtmoedighe staticheijd, want hij was van seer vreedsaem ende vriendelick een ghemoed. Hij heeft meermaels door nieuw ghevonden thoneelspelen ende verthooninghen het treurigh verdriet van Carel den tweeden van dien naem Coning van Engeland Yrland ende Schotland, den welcken als dan tot Brugghe met sijne twee coninglicke broeders de hertoghen van Jorck ende Gloosester sigh ophield weten te matighen ende te versachten. Was ter dier oorsake seer aengenaem ende wel ghesien bij den selven op wiens versouck hij, soo de Augustijnen mejnen, soude gheschreven hebben eenen bouck vande Engelsche beroerten ende inlandsche twisten, dogh heeft desen bouck in het licht niet willen gheven vreesende soo hij sulcx dede de ghemoederen der Engelschen, die reeds aen het bedaeren waren, wederom door verbitteringhe te ontstellen. Men seght dat desen Coningh dickwils daerna hem versocht heeft om in sijn hof te commen, maer dat hij sulcx altijdt gheweyjert heeft.

Maer onsen Willemart sigh tot het beneerstighen der godtsgheleerdheid begevende bequamp op de hooghescholen van Dowaij den eernaem van bachelier ende wierd naderhand onder de sijne licentiaet, steijgerende soo voorts ghedeurigh hoogher aen hooger. Eerst bequaemp hij het ampt van supprior dogh leijde hetselve af om de jonghe studenten, waer toe hij eene besondere gheneghentheijd hadde te bestieren. Thans wierd hij prior tot Rousselaer ende daerna tot Brugghe, alwaer hij, soo als sij selfs schrijven, erstelde de vervallende doostertucht, ende verbeterde de bedorven zeden vande sijne. Hij heeft niet sonder groote vrucht op verscheijden plaetsen het woord des Heeren vercondight ende meermaels den Vastentijdt tot groot ghenoughen van sijne aenhoorders ghepredickt met eenen uyttersten ijver de eere Godts ende de zielezaligheid van sijnen evennaesten betrachtende. Heeft

oock eenighen tijdt gheheimschrijver ofte soo sij het nomen secretaris gheweest vande provincie ende wierd vervolghens ghebruijckt op de Hollandsche Missie ofte Sendinghe tot Amsterdam, alwaer hij inden tijdt van neghen volle jaren vele afghedwaelde tot den schoot der Kercke wederom brengende de plicht van eenen warachtighen zielenherder (*f.201v*) volcommentlick heeft waerghenomen, stellende sijne ziele te pande voor sijne schapen ende moe-tende om het ghelove ende de rechtveerdicheijd oock al eenighe vervolginghe lijden.

Doen nu na de dood van Carel den tweeden Jacobus hertogh van Jorck tot den thron van Engeland was verheven, soo wierd den eerw. vader Jacobus Willemart vanden generael der Augustijnen ghesonden om sijne majesteijt over sijne comste tot het rijk veel ghelucx te bieden. Hij scheeppe dan van Holland af ende volbracht met groote achinghe bij den Coningh bij den welcken hij reedts tevooren, te weten ten tijde van desselfs ballingschap binnen Brugghe wel gheacht ende aenghenaem was, sijn last ende besendinghe, dogh con de bitse nijdt van sommige afjonstighe doen hij in Holland wederghekeert was niet onvluchten. Tot tweemaal wierd hij onder de vaders van het diffinitorium, dat is onder de beslechtsers der ghemeijne saken, ghestelt ende slough ten lesten de handt aen het roer vande Vlaemsche provincie, dewelcke hij wesende van cleijne ende groote om sijne vriendelicke beleeftheijd seer bemint als eenen oprechten vader loffelick heeft bestiert. Hij was seer godtvruchtigh ende namp den biechtstoel met groote neerstigheijd waer. Hij hadde eene besondere eerbiedigheijd tot de alderheijlighste maghet Maria ende bracht uyt Spaignen mede het nadrucksel van een wonderwerckende beeld van Onze Vrouwe de Regula hetwelcke met grooten toeloop ontrent de stadt Guadix gheviert werdt. Dit voerde hij met grooten toestel ende verheffinghe inde kercke van sijn clooster binnen Brugghe alwaer het noch heden in eere ghehouden werdt. Ende om het volck tot meerder achinghe van dit beeld te beweghen, soo heeft hij een boucxken gheschreven ende uytgegeven van alle de wonderwercken dewelcke Godt door hetselve heeft uytghevraecht.

Hij liet voorts tot schoone ghetuijghenissen van sijne gheleerde welsprekenetheijd eenen bouck van sermoenen op de Evangelien in het latijn ende een aenwijs vande wercken vanden H. Augustynus op de Psalmen, een seer aensienelick werck, maer onder ons ghelijck als vele andere schoone wercken van onse gheleerde medeborgers weijnich bekend, eene beclaghelicke sake dat men soo groot en werck maect van nieuwe bijeen ghelapte ende opghe-

smoockte schijnschriften, dewelcke sommige hof en snofwijse ons uyt Vranckrijck medebrenghen ende dat men of uyt wangunst ofte uyt onwetentheid niet eens en gheweerdighe na te sien de uytstekende schriften van onsen landaert.

Dan desen eerw. ouderlingh stierf vol van jaren ende deughd tot Brugghe op den 30 aprill in het jaer 1697, oud 71, religieus 54 ende priester 46 jaren ende wierd voor het autarken vanden H. Nicolaus inde sacristie begraven.

Joannes Petrus van Male (1681-1735),
*Praelthoneel der gheleerde ende
 doorluchtighe Bruggheelingen*, f. 201r-v.
 (Kortrijk, Stedelijke Openbare Bibliotheek,
 Fonds J. Goethals-Vercruyse, ms 177).

BIJLAGE 2

Jacobus Willemart OSA aan Fulgentius Travalloni, prior generaal OSA, over zijn missie naar het Engelse hof

(f.145v) Romae, 6 Jan. 1686. Missus in Angliam Regi piissimo Regnum et Victorias Religionis, nostrique nomine gratulaturus P. Licentiatus Fr. Jacobus Willemart inter Batavos Missionarius, sequentes post redditum nobis dedit, videlicet,

Amstelodami, 6 Dec. 1685

Reverendissime Pater. Londino tandem post binum, et praesentissimum vitae periculum in itinere terrestri rheda deiecta in flumen, et imminentis naufragii in mari discrimen salvus heri, et incolumis sub vestris auspiciis ad propria redii.

Benignissime a Rege, et Regina, simulque postea ab Illustrissimo Episcopo Adrimetino Vicario [receptus sum]. In primo Aulae ingressu secretarius Reginae pridem mihi notus exposuit admirationem Aulae quod inter caeteros omnium Ordinum commissos nullus hactenus Augustinianus gratulationis obsequium detulisset.

Quare in affatu secreto, quem per eundem secretarium, et R.P. Galli Soc. Jesu Reginae confessarium non obstantibus gravissimis Maiestatis Britannicae inter Parlamenti molestias occupationibus, quarta ab adventu meo die obtinui, exposui pro inductione nuperimam vestram ad Generalatum assumptionem, et maturam exinde sollicitudinem, ad hoc negotii eligendi commodum oratorem, ad quod me indignum, sed Regi Defuncto Maiestatis suae fratri Bru-

gis notum (*f.146*) Amstelodamo destinavit, ad quem finem iussu vestro S.M. suae pedibus adstratus exponerem vestrum, et totius Ordinis iubilum pro sua ad Thronum Britanniae exaltatione, et omnimoda super rebelles victoria coelitus (ut ipse palam semper fatetur) victoriaeque per Orbem catholicum, undequaque dispersa laetitia. Tertio secundum contentum nostrum exposui Ordinis nostri pro propaganda in Anglia primitus fide, et Religione confirmatos, at nondum exantlatos, novissime offerens nomine vestro non tantum preces, et sacrificia, sed et studia, et sudores, et sanguinem, pro Sacrae Maiestatis suae obsequio, et Religionis restauratione, orans, ut opportuno tempore restaurationis etiam nostrae reminisci non dedignaretur. Quod Rex benignissimus toto affectu acceptavit, actisque pro congratulatione gratiis, suo tempore pro sua erga Ordinem aestimatione se facturum promisit.

Inde ad notitiam fratris Defuncti Regis multa particularia familiariter mecum discurrit, et etiam de praesenti, quae hic in Hollandia ob Regis Galliae contra Haereticos molestias metuebatur, persecutione.

In affatu cum Regina eadem quae supra exposui, et in fine obtuli, ut supra, adiiciens, quod et Rev. ma Vestra Paternitas totusque Ordo incessanter Deum Optimum Maximum, Beatissimam Virginem, et omnes Coelites precibus, et sacrificiis continuo essent rogaturi pro felici, et mascula successione pro familia Regiae Coronae Britanniae, et Religionis stabilimento (*f.146v*) quod Reginae super omnia erat gratissimum, omnem suum affectum vicissim ad Ordinis promotionem in istis partibus addicenti.

Inde multa coepit me interrogare circa statum catholicorum, in Hollandia circa libertatem Ecclesiarum, circa formam missionum, quibus per singula respondi, quod cum tempore Ordini praesertim nostro futurum esset accomodum.

Inde benignissime dimissus per octiduum Aulam circumcursitans non destiti per amicos, praesertim confessarium Regis Rev. mum P. Mansuetum Cappuccinum, virum profecto integerrimum, et benignissimum, et Rev. mum P. Confessarium Reginae praenominatum urgere responsum post duos dies discessurus, ostendensque necessariam assistentiam meam Gregi Christi, et meo, qui asseruit Reginam iam statum mandasse secretario responsum suum (cuius copiam in calce harum adiungo) et commendaturam Regi responsum, quod utrunque mihi propediem transmittetur, quod cum advenerit universum statum negotii Ordinis nostri in illis partibus inchoandi, et promovendi iuxta tenuitatem nostram, et iudicium Ill. mi Episcopi Adrimetini ibidem Vicarii Apostolici latius transcribam.

Tempus nondum est opportunum ibidem parandi Provinciam, aut Conventus, aut Gymnasia litteraria, ut Eximius P. Magister Echius pro suo erga Ordinem zelo hortabatur. Rex enim, vel hoc tempore acerrime agere debuit contra Parlamentum, quod volebat (f.147) cassari omnes Officiales Catholicos in militia Regis. Tempus plura non permittit.

Interim hoc paternae vestrae obedientiae impenso obsequio lumbens addam, quodcumque imbecillitas mea poterit. D.O.M. Rev. mam Paternitatem Vestram diu Ordini nostro servet incolumem, uti vovet humillimus, et obsequiosissimus filius, et servus frater Jacobus Willemart.

Rome, Arch. Gen. OSA, Dd 125, f. 145v-147

BIJLAGE 3

Jacobus Willemart OSA aan de apostolisch vicaris Joannes van Neercassel

IHS

Amsterdam, 14 Dec. 1685

Reverendissime ac Illustrissime Domine salutem cum humilibus sacrarum manuum osculis.

Reversus ex Anglia acceptissimas vestras cum felici difficilis itineris appreciatione, et precum piarum suarum oblatione inveni, quarum profecto efficaciam inter geminata terra marique discrimina praesentem inveni.

P. Carolus Busca pridem mihi, dum Brugis uno tempore conventus nostros regeremus, familiaris, in negotiis aulae faventis quidem, sed tamen viro extero et religioso taedii plenis, solatio fuit non exiguo, dum interdum et cum animi sensu de Illustrissimae Vestrae Gratiae erga nos affectu et benevolentia colloqueremur.

Inveni cum ingenti animi mei satisfactione, et quae verbis vix exprimi possit, virum illum praestantissimum Joannem Episcopum Adrimetinum cum potestate Vicarii Apostolici ex Urbe in Angliam destinatum. Est profecto Praelatus inter tam eminentes optimi generis dotes humillimus et humanissimus, qui mecum saepius familiarissime agere voluit. Inveniet certe undequaque non parvas in tam arduo negotio molestias. Missiones enim in Anglia propter tam diuturnam Vicarii Apostolici orbitatem hactenus sine forma et modo et in magna Missionariorum libertate, ne dicam licentia unde gaudebat videre virum jam in Missionibus Hollandiae aliquanto tempore exercitum, et ex eo formam et modum Missionum,

uti in Hollandia administrantur, intelligere, et praesertim prudentiae vestrae in regimine Ecclesiae Hollandicae moderamen. Laudabat et gratulabatur laboribus dotibus et studiis vestris, et *Amorem poenitentem* praecipue extollebat, desiderans habere exemplar secundae editionis si prodiisset, et in ultimo affatu, qui fuit pridie discessus mei, promiserat me honorare suis ad Illustrissimam Vestram Dominationem litteris, verum nescio, quomodo ad manus meas non devenerunt. Interim salutationem affectu et obsequii oblatione plenissimam per me deferri voluit, quod statim a reditu meo coram perfecissem nisi et corpories ex navigatione indispositio, et negotii Romam expediendi occupatio distinuisset.

Interim Deum Optimum Maximum deprecari non desino, ut Illustrissimam Vestram Dominationem diu Ecclesiae suae servet incolumem, uti et mihi

Reverendissimae ac Illustrissimae Suae Gratiae
humilissimo et obsequiosissimo famulo

Fratri Jac. Willemart.

Utrecht, Rijksarchief,

Archief Oud-Bisschoppelijke Clerezie, Inv. n. 592

BIJLAGE 4

A. De Augustijnen van Brugge vragen aan de stadsregering een subsidie voor de bouw van een theater in hun college

Aen mijn Ed. Heeren Burghmeesters ende Schepenen der stede van Brugghe.

Vertoonen met alder eerbiedinghe de Paters vande Augustynen deser stede van Brugghe, hoe dat zij boven de scholen, inde welcke de jonckheyt wort onderwesen inde latynsche taele, hebben ghemact een zale dienende om dezelve jonckheyt te exerceren door declamatien ende actien, welcke exercitien zeer profitigh zyn om dezelve bequaem te maecken tot alle functien noodigh ten dienste van t'ghemeynte : doch alzo de supplianten om t'zelve werck te maecken hun clooster vinden grootelicx met schulden belast, ende noch moet opherecht worden in die zale een theatre, soo ist, dat sy hun toevlucht nemen tot U.E. biddende ghedient zoude werden tot vervoorderinghe vande jonckheyt ende naervolghende profyt vande republycke aldaer den theater op te doen rechten. T'welck doende etc.

In de marge : Sij dese gheleijt in handen vande heeren ghecom-

mitteerden tot de Thresorie om hunlyden advijs ende rapport ghehoort voorder gheresolveert te worden. Actum in Camere den 26 Junij 1654.

J. Nieulant 1654

B. Het Augustijnencollege van Brugge vraagt aan de stadsregering een subsidie voor het herstel van het theater

Aen mijn Edele ende Weerde Heeren Burghmeesters ende Schepenen der stede van Brugghe

Supplierende verthoont reverentelick het Collegie der Eerw. PP. Augustijnen deser stede, hoe den theater staende op den aula op de saele vantselve collegie, alwaer jaerlicx voor U Edele ende ghe-meente wordt ghespeelt door de jonckheyd aldaer studerende, eenighsints ghelijck U Edele in het laetste spel heeft connen bemerken is vervallen, ende vermits deselve plaetse ende theater tot nyet anders is dienende, als tot onderwijsynghen ende exercitie der jonckheyd deser stede, soo ist, dat de supplianten nemen hunnen toevlucht tot U Edele.

Biddende deselve ootmoedelick om assistentie tot het vermaecken van dese, autoriserende hiertoe tot besichtighe van diere mijn Edele Heren ghecommitteerde van het Tresorije deser stede. T'welck doende etc.

In de marge : Zy gheleyt in handen vande ghecommitteerde omme naer examinatie ende rapport voorder gheresolveert te worden. Actum in Caemere 28 Junij 1686 my present.

C. van Volden 1686

Brugge, Stadsarchief, Kerkarchief Augustijnen